

БІБЛІОГРА́ФІЯ (від грец. βιβλίον — книга і ...графія) — наука, що розробляє методи складання покажчиків книг, журналів та статей з певної тематики для наукового й практичного використання; перелік книг, журналів і статей із зазначенням місця, року, видавництва тощо; покажчик літератури; відділ у періодичних виданнях, присвячений короткому огляду книг, що вийшли з друку. Термін «Б.» з'явився у Греції в 5 ст. до н. е. і позначав книгописання або переписування книг. Із новим значенням — книгоописання (за зразком слів типу «географія» — описання землі або «біографія» — описання життя) почали використовувати у 17 ст. у Франції. У заголовку книги слово «Б.» уперше вжив 1633 книгознавець Г. Ноде — «Bibliograph i a politica» («Бібліографія політики»), а Л. Жакоб де Сен-Шарль використав його на позначення списку книг — «Bibliographia Parisina» («Паризька бібліографія», Париж, 1645–51). Наприкінці 17 ст. термін «Б.» часто вживали для визначення певного жанру наук. літ-ри допоміж. характеру — переліку книг — і поряд з ін. словами з таким самим значенням: «бібліотека», «каталог», «реєстр». У 18 ст. слово «Б.» не набуло значного поширення в книго- та бібліотекознав. термінології, іноді вживалося у первіс. значенні (переписування книг) або трактувалося як наука бібліографа-фахівця із вивчення стародав. рукописів, обізнаного з палеографією та дипломатикою. Перші теоретики Б. — М. Деніс, бібліотекар австр. імператриці Марії-Терезії, та франц. книготорговець і бібліограф Не де ля Рошель — закріпили за цим терміном значення книгознав. дослідж. Останній розглядав Б. як науку, що охоплює сукупність знань, пов'яз. зі світом писемності. У книгознав. словнику Г. Пеньо (поч. 19 ст.) Б. визначено як дисципліну, що займається тех. описом книг та їх класифікацією, на відміну від бібліології — заг. науки про книгу, яка розробляє методику опису та схеми класифікації книг. Близькими до Г. Пеньо були погляди на Б. укр. книгознавця та видавця В. Анастасевича. На зміну добі Б., за висловом **Л. Биковського**, прийшла доба **«бібліотекознавства»**, яку започаткував 1896 австр. бібліотекар Ф. Ейхлер. Відтоді бібліотекознавство вважалося заг. наукою, якій підпорядковувалися усі

бібліотечні дисципліни. Від поч. 20 ст. розвивається **бібліологія**, що охоплює всі книгознавчі дисципліни. Нині на Заході Б. розглядається як посередник між читачем і книгою або як наука опису книги. Франц. бібліограф Л. Мальклес визначає Б. як «поінформованість про всі тексти, опубліковані друком або розмножені іншими засобами. Вона ґрунтується на розшуку, ідентифікації, описі та розподілі цих документів з метою організації обслуговування або створення засобів, що призначені для полегшення цієї праці». В Україні терміном «Б.» позначають: бібліогр. діяльність, що має безпосеред. зв'язок з інформацією про літературу, зі з'ясуванням відомостей і підготовкою різноманіт. довідок про літературу в процесі бібліогр. обслуговування читачів, зі складанням бібліогр. посібників; результати бібліогр. діяльності у вигляді окремих посібників або будь-якої їх сукупності чи як один із видів бібліогр. матеріалів; наук. дисципліну, що вивчає історію, теорію, методику і проблеми організації Б. Остання в СРСР мала назву **бібліографознавство**.

У системі сучас. книгознавства Б. здійснює підготовку інформації про видання, які готуються до друку, облік, систематизацію та пропаганду опубл. видань, надає допомогу у їх вивченні та ін. Специф. формами і засобами Б. сприяє або протидіє (у тоталітар. країнах) розповсюдженню та використанню літ-ри в суспільстві. Елементи Б. відомі з історії давнього Шумеру. Амер. археолог, фахівець у галузі шумер. літ-ри С. Крамер, досліджуючи один із текстів на глин. таблицях, виявив, що це є першим у світі списком окремих літ. творів, у якому зазначено назви і перші рядки реліг. гімнів, міфів, повчань, і які мають характер бібліогр. інформації, не відділеної від функцій бібліотеч. каталогу. У 2 ст. до н. е. в Александрій. б-ці (Єгипет) учений Каллімах створив «Πιναχες» («Таблиці тих, хто уславився в усіх галузях знання»). Хоча це, насамперед, істор.-літ. дослідж., однак, на думку рос. бібліографа К. Симона, вони є бібліогр. працею, тому що містять описи всієї грец., відомої на той час літ-ри, незалежно від того, чи були ці твори в самій б-ці. У часи християнства в Рим. імперії бібліогр. праці складали християн. вчені. Так, отець церкви Ієронім підготував працю «De viris illustribus» («Про славних мужів») з відомостями про 135 християн. письменників, у вигляді одного з різновидів Б. — біобібліогр. словника (містила біогр. дані і список праць авторів). Серед бібліогр. праць середньовіччя виділяють твір письменника 12 ст. Гонорія Отенського «Чотири книги про світоці, або церковних письменників» та подіб. твір Г. Гентського із серії біобібліогр. словників. «Книга про церковних письменників» І. Триттенгемського — перша друкована бібліогр. праця, ви-

дана 1494 (за неї англ. бібліограф Т. Бестермен назвав І. Триттенгемського «батьком бібліографії»), містила описи бл. 9000 творів. Епохи Ренесансу, Реформації посилили інтерес до Б. Через 100 р. після Й. Гутенберга з'явилася «Bibliotheca universalis» («Універсальна бібліотека», у 4-х т., Цюрих, 1545–55) К. фон Геснера, що подавала відомості передусім про світ. письменників і вчених. Відтоді Б. відіграє роль знач. чинника прогресу науки, освіти та культури. У 16 ст. з'явилася ретроспект. нац. Б., 1811 за декретом Наполеона — поточна нац. Б., згодом — наук.-допоміжна. З розквітом книготоргівлі у Великій Британії, Німеччині, Франції 17–18 ст. виникла книготорг., а від 19 ст. рекомендац. Б. Внаслідок диференціації наук постала галузева Б., що обслуговувала окремі галузі знання (Б. окремих природн. наук, історії, літературознавства, мистецтва тощо). Інтерес до своєї країни чи місцевості сприяв появі країнознав. та краєзнав. Б. Із появою значної кількості бібліогр. посібників виникла необхідність їх обліку, який здійснює бібліографія бібліографії або Б. 2-го ступеня. Нові види Б. утворюються і в наш час. Новітня Б. освоює підготовку бібліогр. продукції в електрон. вигляді на відповід. носіях інформації.

Розвиток Б. в Україні пов'язаний із запровадженням християнства (988) і появою писемності. Від 11 ст. в Україні-Русі православна церква, проводячи боротьбу проти ересі, поширювала списки істин. (канон.) та хибних (апокриф.) книг. Першим із таких списків, що містить бібліогр. матеріал, був «Богословца от словес», що входив до «Ізборника Святослава». Бібліогр. матеріал представлено в інвентар. описах монастир. б-к 15 ст. у «Кириловій книзі» (1644). Укр. книги згадуються в покажчику, що приписується С. Медведєву «Оглавление книгъ, кто ихъ сложилъ» (1665). Наприкінці 18 ст. М. Бантиш-Каменський працював над повною рос. Б., куди увійшла інформація про укр. книги. М. Максимович видав «Книжную старину южнорусскую» (1849–50), Я. Головацький склав «Дополнение къ очерку славянорусской библиографии Ундольскаго...», О. Лазаревському належить «Указатель для изучения малоросскаго края» (Санктъ-Петербургъ, 1858), Г. Милорадовичу — «Иностранныя сочинения о Малороссии» (Черниговъ, 1859). Бібліогр. списки публікувалися в «Киевской старине» та у львів. період. виданнях: «Правді», «Зорі», «Літературно-науковому віснику», «Записках НТШ» тощо. У Галичині І. Левицький, а в Центр. Україні М. Комаров розпочали працю над репертуаром укр. книги, що стала початком нац. Б. У 2-й пол. 20-х рр. 20 ст. різко зріс обсяг укр. нац. книгодрукування. Відповідно виникла потреба наук. вивчення проблем соц. призначення книги, динаміки її розвитку і використання в різних сферах матеріал. і духов. життя, шляхів наближення до читача. Створ. низку установ, котрі мали сприяти як поширенню книги серед народу, так і вивченню суто теор. проблем Б. У Положенні про бібліогр. бюро при наук. комітеті Наркомосвіти УСРР від

18 серпня 1922 зазначається, що воно створюється для керування всією книжк. справою в Україні. 1919 створ. Гол. книжк. палату в Києві, а 1922 — Укр. книжк. палату в Харкові, яка від 1924 у «Літописі українського друку» подавала повну і своєчасну інформацію про літературу, яка виходила в Україні. Значну бібліогр. роботу виконували [Бібліографічна комісія ВУАН](#), н.-д. комісія бібліотекознавства і Б. Всенар. б-ки України (ВБУ), Укр. бібліогр. товариство в Одесі, Бібліогр. секція Кабінету вивчення Поділля Вінн. філії ВБУ, бібліогр. гурток при ред. ж. «Україна», Кабінет бібліографії Т. Шевченка й нової укр. літ-ри при НДІ Т. Шевченка у Харкові, яким керував *М. Плевак*. Укр. бібліол. товариство, очолюване *В. Перетцем*, що працювало при ВУАН у 1928–30, і Укр. НДІ книгознавства (УНІК). Директор УНІК до 1931 був книгознавець, бібліограф і літ. критик *Ю. Меженко*. Серед співробітників — філолог, історик та бібліограф *С. Маслов*, упорядник 1-го репертуару укр. преси *В. Ігнатієнко*, соціолог книги і бібліотекознавець *Д. Балика*. Розвитку наук.-допоміж. Б. сприяли також бібліогр. праці *М. Птухи*, *П. Тутковського*, *С. Маслова*, бібліогр. шевченкіана *М. Яшека* (1921) та його і *О. Лейтеса* праця «Десять років української літератури. 1917–1927» (т. 1–2, 1928), покажчик, уклад. співроб. Вінн. філії ВБУ, «Часописи Поділля» за ред. В. Отамановського, «Бібліографія української преси. 1816–1916» *В. Ігнатієнка* (1931). Станом на 1 грудня 1928 в Україні налічувалося 9386 б-к (заг. фонд — 17 141 312 одиниць зберігання; тільки ВБУ мала на 1 листопада 1929 понад 2 млн книжок). Кількість книжок українською мовою становила 38,3 %. Швидко розвивалося книгодрукування рідною мовою. 1919–27 видано українською мовою 10 218 книг, 1927–28 — 5413, 1928–29 — 6665 книг (за назвою). Проблемам розвитку нац. книжк. справи та Б. присвячувалися спец. конф. і з'їзди. Так, на 1-й конф. наук б-к (1925) прийнято ухвалу про необхідність створення українознав. бібліогр. репертуару, що й нині залишається нерозв'язаною проблемою.

Стрімкий розвиток укр. книжк. справи та Б. був зупинений на поч. 30-х рр. внаслідок тотального погрому укр. культури. У травні 1931 дир. Книжк. палати *М. Годкевич*, виступаючи в Укр. інституті марксизму-ленінізму з доповіддю «Націоналістичні прояви в бібліографії й книгознавстві», звинуватив своїх опонентів в «політнеписьменстві», «збоченні від ленінської лінії в нац. питанні», «одверто контрреволюційному використанні бібліографічної і книгознавчої трибуни». Остан. акордом трагедії укр. Б. та книгознавства стала перша бібліогр. нарада (Київ, 6–9 червня 1931), в резолюції якої «контррев. осередками» було названо Бібліогр. комісію ВУАН, Н.-д. комісію бібліотекознавства й бібліографії ВБУ з її період. органами: збірниками, «Журналом бібліотекознавства і бібліографії» та ін. Отже, «класово-ворожі сили» були «здешифровані», а разом із цим смертел. удару завдано укр. школі Б. та книгознавства. У 30–80-х рр. над Б.

висів комуніст. контроль. Їй відводять роль пропагандиста партій. ідей, засобу ідеол. боротьби та фактора комуніст. виховання. Наріж. каменем розуміння ролі Б. у суспільстві стає рецензія Леніна на другий том 2-го видання покажчика М. Рубакіна «Среди книг» — «методол. основа розвитку рад. Б.», у якій акцентується класовий, партій. її характер, осн. сенс у комуніст. суспільстві — бути провідником партій. цензури над літерою. Панування принципу партійності надовго загальмувало розвиток Б., створило суворі ідеол. межі між рад. та світ. Б. Особливо важкого гніту в СРСР зазнавала укр. Б., будь-який відступ від вузьких офіц. меж розглядався як відхід від ленін. позицій класовості та партійності, а інформація про літературу діаспори або згадування небажаних режимові прізвищ укр. діячів трактувалося як «націоналізм». Однак і за цих умов з'являються цінні праці укр. бібліографів **І. Бойка**, **М. Вальо**, **Л. Гольденберга**, **Ф. Максименка**, **Я. Запаса**, **Н. Королевич**, **Ф. Сарани** та ін., плідно працюють над історією укр. Б. **Я. Дашкевич**, **М. Гуменюк**, **І. Корнейчик**. Видано ґрунтовний біобібліогр. словник «Українські письменники» (т. 1-5, 1960-65).

Укр. бібліографи, які з різних причин опинилися на еміграції, продовжували дослідж., видавали книгознавчі журнали, обговорювали наук. проблеми на міжнар. форумах. У жовтні 1925 рос. книгарня «Пламя» почала видавати місячник слов'ян. Б., укр. відділом у якому керував **С. Сірополко**, котрий 1917-19 займався організацією нац. б-ки в Україні. Від 1927 **С. Сірополко** видавав у Празі ж. «**Книголюб**» — орган Укр. товариства прихильників книги (УТПК), що було створ. 1926. Одне із гол. завдань УТПК — об'єднання бібліогр. і книгознав. діяльності на Сх. та Зх. України, а також у діаспорі. На поч. 30-х рр. саме в Зх. Україні і діаспорі залишилася можливість займатися дослідж. укр. книги. 1937-43 **Є. Пеленський** видавав у Галичині ж. «**Українська книга**». Тут, а також у «Записках НТШ» у Львові, в ж. «**Наша культура**» (Варшава, 1935-79) було вміщено великий бібліогр. матеріал. Питання Б. висвітлювали також укр. вчені, відомі в ін. галузях науки, — літературознавець **М. Возняк** (Львів), історики **І. Борщак** (Париж), **І. Крип'якевич** (Львів), мистецтвознавець **І. Свенцицький** (Львів), філософ **Д. Чижевський** (Берлін) та ін. Після 2-ї світової війни укр. вчені діаспори намагалися відновити бібліогр. і книгознавчу діяльність. 1948 **В. Міяковський** в Авґсбурзі випустив зб. «Українські бібліологічні вісті». Від кін. 40-х рр. осн. осередки укр. Б. і книгознавства діаспори — у США і Канаді. 1971 у Філадельфії створ. (як продовження львів. видання) ж. «**Українська книга**», орган бібліогр. комісії НТШ, Товариства укр. бібліотекарів Америки (ТУБА) і Товариства укр. книголюбів. Першим ред. цього журналу був **Б. Романенчук**. У ж. «**Біблос**» (Нью-Йорк, 1955-79) поточну укр. Б. подавав **М. Сидор-Чарторийський**. 1975 на 1-му з'їзді укр. бібліотекарів, видавців і книгарів зі США і Канади вирішено створити Укр. книжк. центр (УКЦ),

провід. діячами якого стали **Д. Штогрин**, **Б. Романенчук**, **Б. Винар**, **М. Прокоп**, **А. Бедрій**, **Б. Мельничук**, **Р. Вепсе** та ін. Серед найбільш знач. покажчиків Б. діаспори — «**Бібліографія видань української еміграційної літератури. 1945-1970**» (Філадельфія, 1974) та «**Бібліографія української книги в Великонімецьчині за час війни (вересень 1939 — грудень 1941 рр.)**» **Б. Романенчука** (Л.; Краків, 1942), «**Бібліографічний покажчик української преси поза межами України**» **О. Фединського** (Клівленд, 1967-79) тощо. Плідним є доробок **М. Бойка**, **М. Боровика**, **Б. Будуровича**, **Л. Биковського**, **Р. Велес**, **Б. Винара**, **А. Григорович**, **М. Кравчука**, **Б. Кравцева**, **Ю. Лавриненка**, **Л. Луцева**, **В. Луцева**, **О. Підгайного**, **І. Чайковського**, **Н. Чаплєнко**, **Б. Ясінського**, **М. Тарнавської** та ін. бібліографів діаспори.

Після проголошення незалежності України 1991 Б. позбулася комуніст. нагляду, однак у зв'язку з екон. труднощами укр. книгодрукування занепало, що разом з проблемами б-к не могло не позначитися на укр. Б. Бібліогр. діяльність триває в Книжк. палаті України, НБУВ, Нац. парламент. б-ці України, Укр. інституті наук.-тех. і екон. інформації та ін. провід. бібліотеч. та інформ. організаціях України. Укр. бібліографи беруть участь у роботі Міжнар. федерації з документації та Міжнар. федерації бібліотеч. асоціацій. Сучасний інформ. простір збагачується новими, насамперед недруков. джерелами інформації, які поєднують у собі багато можливостей щодо використання звуку, зображення, тексту тощо. Постає необхідність уточнення деяких постулатів Б. як практ. дійсності і як наук. дисципліни. Актуалізуються методол. проблеми створення і розповсюдження бібліогр. інформації, що зумовлює значні трансформації системи бібліогр. посібників, появу їх нових видів у зв'язку з введенням таких посібників у систему медіазасобів. Деякі фахівці вказують на можливість розширення поняття «Б.» і заміни його терміном «медіаграфія».

Рекомендована література

1. Сірополко С. Українська бібліографія на еміграції // Прага. 1932. № 1;
2. L. N. Malcles. Les sources du travail bibliographique. Т. 1-3. Paris, 1950-58;
3. Симон К. Р. История иностранной библиографии. Москва, 1963;
4. Його ж. Библиография. Основные понятия и термины. Москва, 1968;
5. Гуменюк М. П. Українські бібліографи 19 - початку 20 століття: Нариси про життя та діяльність. Х., 1969;
6. Корнейчик І. І. Історія української бібліографії. Дожовтневий період: Нариси. Х., 1971;
7. Бойко М. Українська бібліографія за кордоном: 1922-1982. Нью-Йорк, 1985;
8. Вохрышева М. Г. Медиография: Библиографическая

информация в системе медиасредств // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: Новые технологии и

новые формы сотрудничества: Мат. конф. Ялта, 1996.

П. В. Голобуцкий, Е. М. Жлудько

Бібліографічний опис:

Бібліографія / П. В. Голобуцький, Е. М. Жлудько // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2003. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-41911>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).